

Suuharpuista Suomessa

Varmasti merkillisimpiä kansansoittimiamme, joita ei enää näe pelimannisoittimina, on ollut suuharppu. Se tunnetaan myös nimillä *huulipeli*, *pussipeli*, *huuliharppu*, *munniharppu*, ruotiksi *mungiga*. Tämä kaikkiin maanosiin levinnyt soitin kuuluu idiofoneihin, siis soittimiin joissa ääntä muodostavana aineksena on soittimen koko massa. Suuharppu koostuu neliskulmaisesta ohuesta epoletin muotoiseksi taivutetusta rautavartaasta (myös pronssisia ja hopeisia tunnefaan muttei Suomesta) ja ohuesta päästään taivutetusta ja suuharpun jalkojen välissä kulkevasta metallikelestä, joka on kiinnitetty soittimen kaareen. Suomalaisten suuharppujen pituus vaihtelee 5 ja 11 cm:n välillä. Kieli on pussipelin herkin kohta. Sen katkeamisen estämiseksi soitin pidettiin taskussa säilytyskotelossa. Tällainen on vielä jäljellä Asikkalasta peräisin olevassa suuharpassa. Kyseessä on vain yksinkertainen pieni puupalikka, johon on veistetty lovi, johon helposti katkeava kärki on sijoitettu. Tämä palikka on sitten sidottu narulla suuharpun jalkojen ympäri. Myös metallista tehtyjä suojuksia on käytetty esimerkiksi Virossa (*Tampere* 1975, 13). Edellä kuvatunlaiset suuharput kuuluvat kaarisuuharp-

puihin (Bügelmaultrommel), jotka edustavat soittopelin typologisesti nuorempaa kehitystasetta. Tyyppiltään vanhempi on useiden luonnonkansojen parista tunnettu kehysuuharppu (Rahmenmaultrommel), jota ei tässä yhteydessä käsitellä sen enempää (ks. *Sachs* 1917).

Huulipeliä soitetaan siten, että soittimen avoin, kapeampi pää painetaan raollaan olevia hampaita vasten ja sormella liikutetaan metallikielen taivutettua päätä. Suu toimii kaikupohjana ja apuna ovat huulten, poskien ja kielen liikkeet.

Musica irregularis on termi, jota on käytetty luonnehtimaan suuharppumusiikkia. Se oli toisin sanoen rahvaan, kerjäläisten ja lasten musiikkia. Soittimeen liittyi myös käsityksiä taikuudesta ja syntisestä elämästä (*Sachs* 1974 63, *Lund* 1974 13). Kuitenkin 1700-luvun jälkipuoliskolla eli joukko virtuooseja, joiden ansioista vaatimaton soitin sai arvostusta osakseen, ja korkea-arvoisetkin ihmiset kuuntelivat sitä. Suuharpulle jopa sävellettiin musiikkia (*Andersson* 1963 65). Eikä ihme, että 1800-luvun alussa sanottiin ”myös herkintä taiteilijan korvaa sen pehmeiden ja rakastettavien sävelten hivelleen mitä miellyttävimmän” (*Kjellberg* 1948 24).

Ainoa lähde, mistä saa selville,

millaisissa tilaisuuksissa munniharppua soitettiin Suomessa, on Runebergin Hirvenhiihtäjät. Runoelmassa tämä soittopeli mainitaan 14 kertaa (*Andersson* 1963 63). Runeberg on saanut esikuvat Hirvenhiihtäjien kirjallisiin hahmoihin asuessaan Ruovedellä. Siellä hän on varmasti tavannut Hirvenhiihtäjissä suupelirautaa näppäilevän kerjuri-Aaron. Aaro soitteli suuharpullaan polskaa illoin ja surisutteli sitä myös käräjillä. Kaikkien riemuksi se soi pyhäaattonakin, kun joka puuha ja askare oli laannut. Kihlajaistansseissa soivat suupeliraudat yhdessä viulujen kera polskan ja minuutin tahdissa. Hirvenhiihtäjistä saatavien tietojen valossa on suuharppu ollut Suomessakin rahvaan soitin, jota on käytetty mitä erilaisimmissa tilaisuuksissa.

Suuharppuja tunnen Suomesta 40 kappaletta¹; näistä kymmenen alkuperä on epäselvä.² Valitettavasti näiden esineiden luetelotiedot ovat varsin niukat. Muutaman löydön kohdalla todetaan, että kyseessä on maalöytö, mutta sellaisina täytynee pitää myös muita ruostuneita ja huonossa kunnossa olevia suuharppuja. Hyväkuntoiset, ehjät ja ruostumattomat soittimet eivät ole pitkään voineet olla poissa käytöstä ennen museoiden kokoelmiin joutumistaan. Onneksi

maalöytöjen joukossa on myös muutamia sellaisia suuharppuja, jotka voidaan ajoittaa. Kuusiston linnan raunioista on löytynyt kaikkiaan kolme suuharppua. Linnan vaiheista tiedetään, että sen rakentaminen aloitettiin 1400-luvun alussa ja että Kustaa Vaasa hävitti sen v. 1527 (*Taavitsainen* 1978). Kuusiston suuharput ajoittuvat siis keskiajan lopulle. Näiden lisäksi saattaa myös Rauman kirkon sakariston pohjoispuolelta Pappilan haasta vuonna 1891 mahdollisesti Rauman vanhan luostarin perustuksista löytynyt suuharppu olla keskiaikainen kuten myös Turun ja Ulvilan kaupunkikaivauksista löytyneet pussipelit. Skandinaviassa suuharput ovat yleinen löytöryhmä keskiajan kaivauksissa

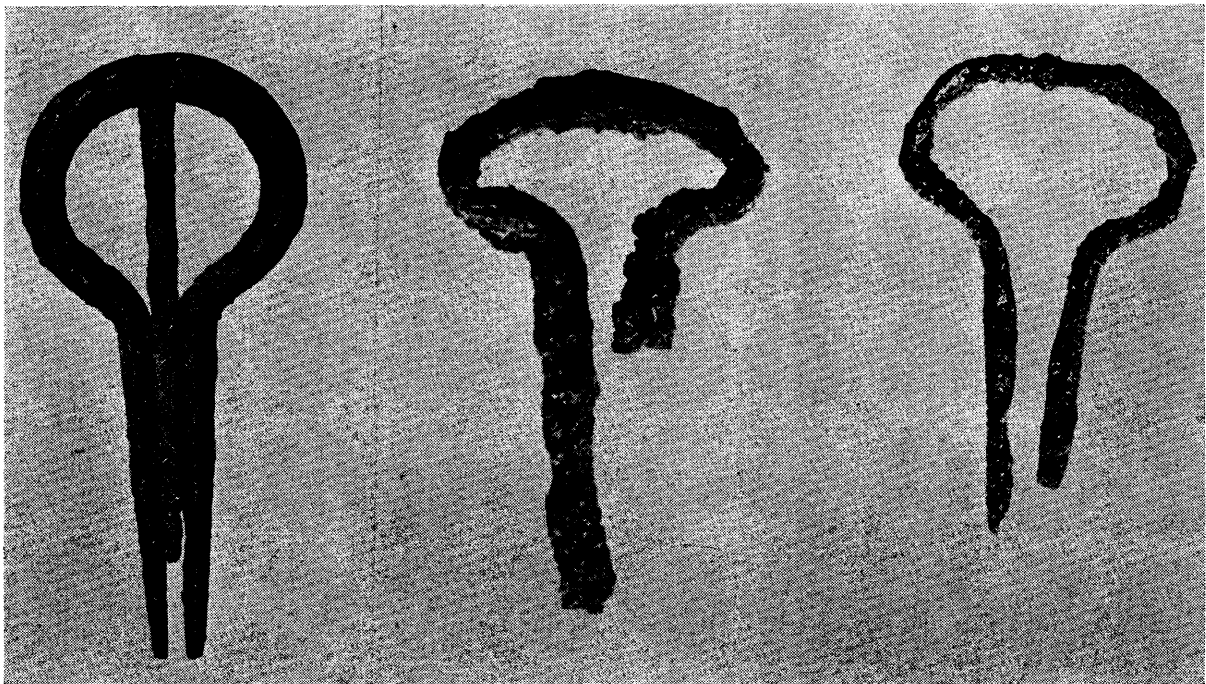
(esim. *Rydbeck* 1968, *Falck* 1974).

Keskiaikaisia munniharppuja on Ruotsissa myös yritetty ajoittaa muodon perusteella. Vanhimpia olisivat pienet ja kehältään poikittain soikeat munniharput. Pyöreäkehäiset, suuremmat ja vahvemmasta vartaasta tehdyt suuharput ovat nuorempia eli myöhäiskeskiaikaisia tai peräisin 1500- ja 1600-luvulta (*Rydbeck* 1968 259). Suomalaisen pienen ja epämääräisen aineiston avulla ei esitettyä käsitystä voi sen enempää tarkastella, mutta todettakoon, että Turun museon kokoelmissa oleva Kuusistosta löytynyt suuharppu ja Kansallismuseossa oleva Rauman Pappilanhaan huulipeli kuuluvat lähinnä jälkimmäiseen tyyppiin.³

Muodon perusteella on myös suurikehäisiä ja lyhytjalkaisia suuharppuja mainittu uudenaikaisiksi (*Lund* 1974 13, *Falck* 1974 70). Tällaisia suuharppuja on suomalaisten jukossa kolme: yksi Asikkalasta, yksi Saarijärveltä ja yksi Oulusta. Oulun harppu on muuten ainoa, josta luettelotiedot kertovat muutakin kuin koon ja saantipaikan: tällä suuharpulla on taidemaalari *R. W. Ekman* (1808—1873) soitellut.

Pelkän muodon ja luettelotietojen avulla (ainoana poikkeuksena edellä mainittu Oulun suuharppu) ei saa paljonkaan irti pussipelin myöhemmistä vaiheista. Onneksi meillä on joitakin suuharpuista kertovia kirjallisia lähteitä ja suullista perinnettä käytettävissämme. Paitsi jo aiemmin

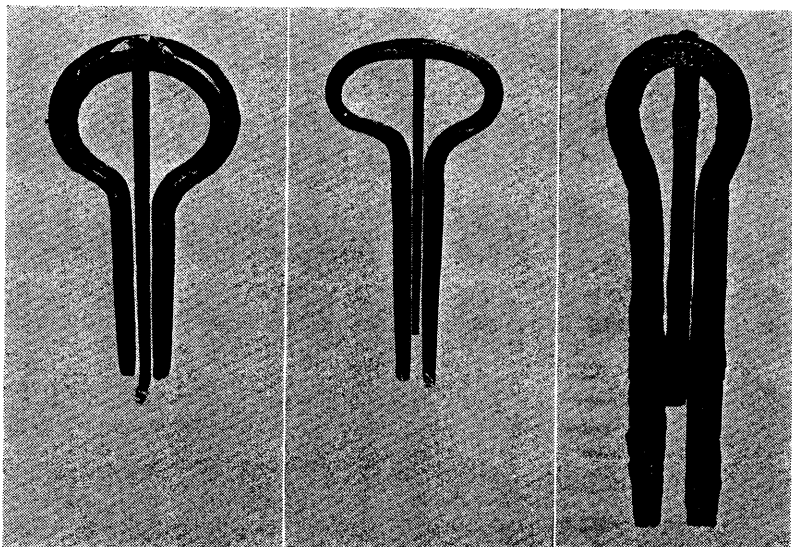
Kuusiston keskiaikaiset suuharput. 1:1

mainitussa Runebergin Hirvenhiihtäjissä on Suomen Sosialidemokraatissa (29. 3. 1950) kerrottu orimattilalaisesta sepästä *Villehad Helinistä* (synt. 1863) Heinämaan kylästä, joka silloin tällöin valmisti pajassaan ”suuharppuja”. Pari päivää myöhemmin oli samassa lehdessä uusi soitinta koskeva uutinen. Liikemies *Yrjö Segerstedt* oli ilmoittanut toimittukseen, että hänen isoisänsä, joka oli toiminut seppänä Hyttilässä (pitäjää ei uutisessa mainittu, mutta Suomi käsikirjan mukaan samanniminen kylä on Ylämaalla), oli valmistanut ja osannut soittaakin tätä instrumenttia. Taito oli periytynyt Leander-pojalle ja tältä ilmoittajalle, joka kertoi osaavansa vieläkin valmistaa kyseisen soittopelin.

Saarijärveltä kerrotaan *Holmberg-*, myöhemmin Saarivuo-nimisestä sepästä, joka myös kykeni valmistamaan suuharppuja. Kerrota *Johannes Astola* (s. 1880) oli soittanut sepän tekemiä suuharppuja ennen kuin muutti Amerikkaan ja soitteli sielläkin paikan päältä ostamia suuharppuja. Saarijärvellä kerrotaan myös erikoislaatusesta miehestä, jota kutsuttiin Toveriksi. Hän soitteli vuosisadan alussa itse valmistamia suuharppuja (*Andersson* 1963 66—69). Saarijärvellä on saattanut olla vielä kolmaskin suuharppuseppä, sillä Kalmarin kylästä Kansallismuseon kokoelmiin saadun suuharppun kehässä lukee valmistajan nimikirjaimet MI tai WI. Myös asikkalaisessa pussipelissä on luettavissa nimikirjaimet: SH tai HS.

Yhteenvedon edellä esitetyistä

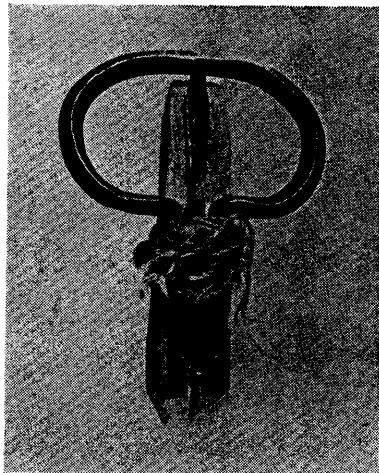
Erilaisia suuharppuja kansallismuseon kokoelmista. Soittimet ovat peräisin Mikkelistä, Rovaniemeltä ja Vehkalahdelta.

tiedoista voidaan todeta, että munniharppuja on käytetty tämän vuosisadan alkuun ja että niitä on jopa yleisesti valmistettu Suomessa. *Andersson* (1963 66) on myös epäillyt, että suuharppuja olisi kulkeutunut Suomeen Pietarista, koska saksalaiset valmistajat veivät niitä Venäjälle massoitain. Tämä on hyvinkin mahdollista, mutta mitään konkreettista todistetta siitä ei ole olemassa.

Pitkään on luultu, että munniharppu olisi tullut Eurooppaan vasta keskiajalla (*Andersson* 1963 64). Kuitenkin ovat uudet kaivaukset Hollannissa ja Ranskassa osoittaneet, että suuharppu tunnettiin siellä jo Kristuksen syntymän aikoihin (*Lund* 1974 13). On myös epäilty, että se olisi tunnettu Ruotsissa jo ennen keskiaikaa, tarkemmin sanottuna viikinkiaikana. On nimittäin epäilty, että osa viikinkiaikaisten

saksien katkelmallisiksi yläosiksi luetteloiduista rautaesineistä voisikin itse asiassa olla peräisin suuharpuista (*Lund* 1974 13). Suomenlahden eteläpuolella Baltiassa

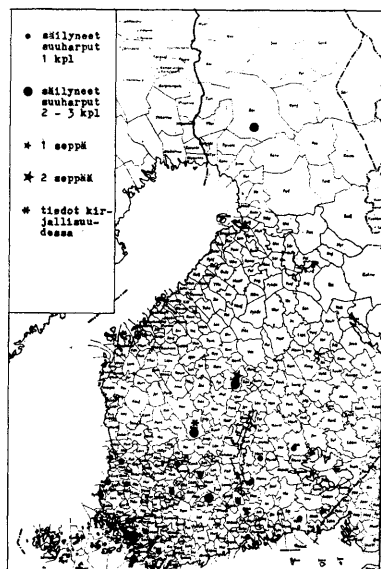
Suojakotelossa oleva tyyppiltään uudenäikäinen, suurikehäinen ja lyhytjalkainen suuharppu Asikkalasta. Kehässä näkyvät valmistajan nimikirjaimet.

tunnettiin suuharppu arkeologisten löytöjen perusteella keskiajalta, ja kansan keskuuteen se levisi kaupunkien kautta (*Tampere* 1975 12). Idässä Novgorodissa ei ole löytynyt valtavasti keskiaikaisia löytöjä tuottaneissa kaupunkikaivauksissa ilmeisesti muuta kuin yksi suuharppu (*Thompson* 1967 76), mikä on merkillisen vähän verrattuna eurooppalaisiin kaupunkikaivauksiin. Ehkäpä pussipeli alkoi yleistyä Venäjällä vasta silloin kun saksalaiset alkoivat myydä harppuja Pietariin.

Niin kuin edellä on jo käynyt selväksi Suomessakin vanhimmat löydöt ovat keskiajalta. Ainoat varmasti keskiaikaiset suuharput ovat Kuusiston piispanlinnasta eli hallinnollisesta keskuksista ja mahdollisesti keskiaikaiset ovat kaikki kaupungeista; muut munniharput ovat taas peräisin maaseudulta. Vaikka aineisto onkin niukka, tekisi mieli väittää, että suuharppu monen muun innovaation tavoin on levinnyt ensiksi kaupunkeihin ja hallinnollisiin keskuksiin ja sieltä myöhemmin maaseudulle. Näinhän tapahtui Virossa. Suomeen munniharput tulo on tapahtunut keskiaikana suurin piirtein samanaikaisesti kuin Ruotsiin ja Baltiaan. Keskuksista se on sitten levinnyt laajalti Suomeen ja on ollut yleisesti tunnettu kautta maan, mikä käy selvästi ilmi levinneisyyskartasta. Karttaan on merkitty munniharppulöydöt ja kirjallisista lähteistä samoin kuin suullisesta perinteestä saatavat tiedot.

Suuharpun käyttö on jatkunut tämän vuosisadan alkuun, jolloin se katosi pelimannisoittimena.

Suuharppujen levinneisyys Suomessa.

Viime vuosina soittopeli on kuitenkin ilmestynyt monien popbändien soitinvalikoimaan, Tenavien Ressu näppäilee säveliä munniharputa, ja tämä soittopeli on kuulunut monien interrailmatkalaisten varusteisiin. Suuharppu on myös jälleen levinnyt Suomeen ja sitä on voinut ostaa-kin täältä. Porissa soitimesta on käytetty nimitystä tumbalo (hum. kand. *Esa Suomisen* tiedonanto) ja Turussa hyvin kuvaavaa nimitystä bala-bala (maat. ja metsät. yo *Timo Assmuthin* tiedonanto). Nimitykset eroavat täysin soitimesta aiemmin käytetyistä nimistä — perinne on siis ehtinyt kate- keta. Ehkä kuitenkin uusia taitureita on syntynyt?

Lähdeviitteet

¹ Kansallismuseo esihistorialliset kokoelmat 16081 Eura, KM historialliset kokoelmat 2769:9 Rauma,

6158:7 Oulu, 35095 Hollola, 60126:5 ja 63100:107 Kuusisto; KM kansatieteelliset kokoelmat 643 Mikkeli, 3813:5 Vehkalahti, 4089 Pirkkala, 7442:2 Ruovesi, 7749 Asikkala, 7966:6 Saarijärvi, 8379:29, 30 Rovaniemi, F220 Saarijärvi, F616 Hartola, F1196 Pälkäne, F1205 Porvoon pitäjä; Turun kaupungin historiallinen museo 5302 Paimio, 14681:2212 Turku, yksi luetteloinaton Kuusiston linnan raunioista; Hämeenlinnan kaivauksissa on löydetty kaksi (tutkija *Päivi Lupin* tiedonanto); Porvoon museo 785 Ruovesi; Perniön museossa on yksi (intendentti *Pekka Sarvaksen* tiedonanto); Ulvilan kaupunkikaivauksissa on löytynyt yksi (hum. kand. *Aki Pihlmanin* tiedonanto), Urjalan kotiseutumuseon kokoelmiin kuuluu yksi (tutkija *Eero Naskalin* tiedonanto).

² KM:n kansat. kokoelmat F1659, Porvoon museo 784, Sibelius museo (Turku) 300, 301, 310, 320—322, 462, 463.

³ Turun ja Ulvilan kaupunkikaivauksista löytyneitä mahdollisesti keskiaikaisia suuharppuja en ole nähnyt, joten niiden muotoa ei voi kommentoida.

Kirjallisuus

- Andersson, Otto* 1963. Runeberg på dansstuga. Historiska och litteraturhistoriska studier 38. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 399. S. 51—80.
- Falck, Waldemar* 1974. Ett medeltida musikinstrument i Visby. Gotländskt arkiv 1974. S. 67—72.
- Kjellberg, Sven T.* 1948. Mungigan. Kulturen 1947. S. 24—25.
- Lund, Cajsa* 1974. Musik i forntiden. Klang i flinta och brons. Musikmuseet. S. 5—20.
- Rydbeck, Monica* 1968. Maultrommeln in Funden aus dem schwedischen Mittelalter. Res Mediaevalis. Archaeologia lundensia. Investigationes de antiquitatibus urbis Lundae. III. S. 252—261.
- Sachs, Curt* 1917. Die Maultrommel. Eine typologische Vorstudie. Zeitschrift für Ethnologie. S. 185—200.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka* 1978. Kuusiston linnan kaivauksilöydöt. Turun kaupungin historiallinen museo. Raportteja 2 (Painossa).
- Tampere, H.* 1975. Eesti rahvapillid ja rahvatantsud. Tallinn.
- Thompson, M. W.* 1967. Novgorod the Great. London.